

Leonard Smolarski

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Śląski Oddział Regionalny w Częstochowie

WIELKOŚĆ DOPLAT BEZPOŚREDNICH A WARTOŚĆ I STRUKTURA KAPITAŁÓW W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH ROLNICZYCH

*THE LEVEL OF DIRECT PAYMENTS VS. THE VALUE OF CAPITAL
STRUCTURE OF INDIVIDUAL FARMS*

Słowa kluczowe: dopłaty bezpośrednie, struktura kapitału, gospodarstwa rolne

Key words: direct payments, capital structure, farms

Abstrakt. Określono wpływ dopłat bezpośrednich na wartość i strukturę kapitału w gospodarstwach rolniczych. Badaniem objęto indywidualne gospodarstwa rolne z terenu województwa śląskiego, uczestniczące w systemie Polski FADN. Okres badawczy obejmował lata 2005-2008. Przeprowadzone badania wykazały, że najwyższe dopłaty bezpośrednie otrzymywali właściciele gospodarstw największych, zarówno pod względem obszarowym, jak i wielkości ekonomicznej. Rolnicy z gospodarstw o najwyższych dopłatach w okresie pierwszych trzech lat otrzymywania płatności obszarowych zmniejszali zainteresowanie wsparciem kapitałem obcym, gdyż pieniądze z dopłat stały się stabilnym źródłem kapitału własnego. Dopłaty bezpośrednie odgrywały dużą rolę w strukturze źródeł finansowania gospodarstw rolnych, gdyż środki pieniężne z tytułu dopłat bezpośrednich rolnicy przeznaczali głównie na działalność operacyjną i inwestycyjną, zmniejszając tym samym zainteresowanie wsparciem kapitałem obcym.

Wstęp

Struktura źródeł finansowania działalności produkcyjnej jest jednym z zasadniczych problemów decyzyjnych, podejmowanych przez zarządzających gospodarstwem. Cechą działalności rolniczej jest długi obrót kapitału, w wyniku prowadzenia w większości naturalnych procesów produkcyjnych. Sprawia to, że ocenę wykorzystania kapitału należy prowadzić z uwzględnieniem ujęcia branżowego [Wasilewski, Mądra 2007]. Odpowiednie zarządzanie oraz dostęp do rynku kapitału obcego, a także umiejętne z niego korzystanie, stały się czynnikami bardzo istotnymi dla rozwoju gospodarstw rolniczych. Nie ma zgodności co do najkorzystniejszej struktury kapitału w finansowaniu działalności przedsiębiorstw. Większy udział tego kapitału pozwala na ograniczenie ryzyka finansowego i stabilizację działalności gospodarczej [Franc-Dąbrowska 2010, Wasilewski 2004]. Jednak wyższy udział kapitału obcego w strukturze źródeł finansowania gospodarstw rolniczych pozwala na prowadzenie inwestycji i przyspieszenie zmian strukturalnych prowadzących do poprawy pozycji konkurencyjnej, a także motywuje rolników do rozwoju działalności [Czudec 2008].

Jednym z ważniejszych i stosunkowo nowych czynników, mających znaczący wpływ na wartość i strukturę kapitałów w gospodarstwach rolniczych są dopłaty bezpośrednie, które stanowią największą sumę funduszy pomocowych, trafiających bezpośrednio do gospodarstw producentów rolnych, jako bezzwrotny kapitał obcy zewnętrzny i źródło finansowania obciążone niskim kosztem i ryzykiem finansowym. Polscy rolnicy od 2004 roku zostali objęci uproszczonym systemem płatności (tzw. systemem jednolitej płatności obszarowej SAPS – *single area payment scheme*), który polega na stosowaniu płatności do hektara użytków rolnych (UR), bez względu na rodzaj produkcji rolniczej¹. Płatności bezpośrednie przysługują właścicielom, dzierżawcom lub użytkownikom gospodarstw rolniczych o powierzchni co najmniej

¹ *Ustawa o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych z 18 grudnia 2003 r.* [Dz.U. z 2004 r., nr 6, poz. 40], *Ustawa o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej z 26 stycznia 2007 r.* [Dz.U. z 2007 r., nr 35, poz. 217], *Ustawa o zmianie ustawy o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej oraz ustawy o opłacie skarbowej z dnia 29 lutego 2008 r.* [Dz.U. z 2008 r., nr 44, poz. 262, tekst jedn., Dz.U. z 2008 r., nr 170, poz. 1051].

1 ha, przy czym działki rolne kwalifikujące się do płatności nie mogą być mniejsze niż 0,1 ha. Rolnik zobowiązany jest utrzymywać grunty zgodnie z normami dobrej kultury rolnej (DKR) i wymogami wzajemnej zgodności przez cały rok kalendarzowy, w którym został złożony wniosek. Jednak podczas negocjacji akcesyjnych ustalono, że dopłaty w Polsce będą mniejsze od tych, które otrzymywali rolnicy UE-15, a uzyskanie pełnych płatności miało nastąpić po 10-letnim okresie przejściowym. W 2004 roku podstawowy poziom tych dopłat (finansowany z I filaru WPR) wynosił 25% poziomu w UE i był zwiększany w każdym kolejnym roku. Uzgodniono również, że dopłaty podstawowe mogły być dodatkowo podwyższane do określonych wysokości, pod warunkiem ich finansowania z części środków przeznaczonych przez UE na rozwój obszarów wiejskich PROW (II filar WPR). Umożliwiono także dofinansowanie dopłat bezpośrednich ze środków budżetu krajowego w takiej wysokości, aby nie przekroczyć przyznanych Polsce określonych kwot w stosunku do poziomu pełnych płatności unijnych. Kwoty te w kolejnych latach ze wszystkich trzech źródeł finansowania nie mogły przekraczać w 2004 roku – 55%, w 2005 roku – 60%, w 2006 roku – 65%, aż do uzyskania w 2013 roku – 100% pełnych płatności [Podstawka 2004, Juszczak, Starzyński 2010, Mickiewicz, Wawrzyniak 2010]. Celem płatności bezpośrednich jest zabezpieczenie odpowiedniego poziomu dochodów rolników, bez wpływu na wzrost cen dla konsumentów. W swoich decyzjach rolnicy mogą się więc kierować sygnałami rynkowymi, co jest niezwykle ważne w sytuacji dostosowania produkcji do warunków jednolitego rynku [Davidova 2011, Berkum, Turner 2010, Żmija 2011]. Celem badań było określenie zmian w wartości i strukturze kapitałów w indywidualnych gospodarstwach rolniczych w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich.

Material i metodyka badań

Dobór gospodarstw do badań był celowy. Badaniami objęto indywidualne gospodarstwa rolnicze z terenu województwa śląskiego, uczestniczące w systemie FADN (*Farm Accountancy Data Network*) – europejskim systemie zbierania danych z gospodarstw rolnych, prowadzące rachunkowość rolną pod nadzorem Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy (IERiGŻ-PIB)². Ustalona liczebność próby Polskiego FADN, zaakceptowana przez Komisję Europejską, liczyła 11 191 gospodarstw reprezentujących obszar całego kraju. W tej liczbie znalazło się 1426 gospodarstw z regionu 800 – Małopolska i Pogórze, w którym klasyfikowało się 301 badanych gospodarstw z terenu województwa śląskiego. Był to więc dobór celowy, odzwierciedlający liczebność przy uwzględnieniu struktury typów rolniczych, wielkości ekonomicznej i powierzchni UR.

Analizie poddano indywidualne gospodarstwa rolnicze z województwa śląskiego, prowadzące rachunkowość rolną w latach 2005-2008. Był to początkowy okres funkcjonowania systemu płatności bezpośrednich, w którym coroczny wzrost stawek pieniężnych z tytułu dopłat zwiększał ich udział w dochodach gospodarstw. Można więc założyć, że płatności bezpośrednie stanowiły ważny czynnik w kształtowaniu sytuacji ekonomicznej gospodarstw i ich wielkość przyjąć, jako zasadniczy element odniesienia w relacji do wyników ekonomiczno-produkcyjnych w analizowanych latach. Obszar województwa śląskiego wybrano z uwagi na specyficzny charakter w ujęciu makroekonomicznym. W regionie tym gospodarstwa rolnicze położone są wokół terenów silnie uprzemysłowionych, z największą w kraju aglomeracją górnośląską (o znaczeniu europejskim), a rolnictwo jest bardzo zróżnicowane, zarówno pod względem wielkości gospodarstw, jak i charakteru produkcji. Wiele gospodarstw znajduje się na terenach miast i gmin miejsko-wiejskich.

Ocena źródeł finansowania działalności produkcyjnej w badanych gospodarstwach rolniczych dokonano w oparciu o zmiany w wartości i strukturze kapitałów, jakie zachodziły w poszczególnych latach analizowanego okresu. Przy określeniu zależności między zmianami w wielkości źródeł finansowania a poziomem dopłat bezpośrednich, gospodarstwa rolnicze podzielono na grupy. Kryterium podziału była wysokość dopłat bezpośrednich do gospodarstwa. Opierając się na liście rankingowej badanych gospodarstw rolniczych wyodrębniono 3 grupy ze względu na

² Ustawa o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych z 29 listopada 2000 r. [Dz.U. z 2001 r., nr 3, 20].

poziom płatności bezpośrednich według metody tzw. tercyli. Pierwsza (I) grupa gospodarstw obejmowała 33,3% zbiorowości o najniższym poziomie płatności bezpośrednich, druga (II) o przeciętnej (33,3%), a trzecia (III) o wartości najwyższej (33,3%).

Wyniki badań

W tabeli 1 przedstawiono średnie wysokości dopłat bezpośrednich, które trafiały do gospodarstw rolnych w analizowanym okresie w podziale na powierzchnię, typ rolniczy i wielkość ekonomiczną. Z uwagi na coroczny wzrost puli środków finansowych z tytułu płatności obszarowych, zagwarantowany odpowiednimi przepisami krajowymi i unijnymi, we wszystkich grupach gospodarstw na ogół średnie kwoty w poszczególnych gospodarstwach od 2005 roku systematycznie zwiększały się. Jednakże dynamika ich wzrostu była niejednolita w poszczególnych latach, gdyż zależała od stawki płatności do 1 ha UR, a te z kolei określane były odrębnymi przepisami w każdym kolejnym roku. Najwyższe dopłaty otrzymywały gospodarstwa największe pod względem obszarowym (>20 ha), których kwoty były zdecydowanie większe, a więc i coroczny przyrost płatności również był relatywnie wysoki. W 2005 roku do tych gospodarstw wpłynęło średnio 12 985,6 zł z tendencją rosnącą do 2008 roku, w którym osiągnęły wartość 233 06,4 zł, co w stosunku do 2005 roku oznaczało przyrost płatności o 79,5%.

W podziale ze względu na typy rolnicze, największe dopłaty otrzymywały gospodarstwa o typie „uprawy polowe”. Potwierdza to fakt, że gospodarstwa te do produkcji rolniczej potrzebują dużych powierzchni UR. W 2005 roku trafiło do nich średnio 12 384,3 zł, a w 2008 roku dopłaty zwiększyły się aż o 109,7%, tj. do kwoty 25 973 zł. Był to zarazem największy przyrost dopłat ze wszystkich badanych grup gospodarstw w analizowanym okresie. Na tak ukształtowane wielkości dopłat obszarowych w dużej mierze wpłynęły korzystne zmiany obszarowe, jakie zachodziły w tej grupie gospodarstw, w której powierzchnia UR systematycznie powiększała się, a najbardziej wzrosła w latach 2007-2008. Najmniejsze kwoty z tytułu dopłat bezpośrednich trafiały do gospodarstw o typie „zwierzęta ziarnożerne”. Wynikało to z charakteru i organizacji tych gospodarstw, które nie potrzebowały do produkcji aż tak dużych powierzchni UR, gdyż większość pasz do użytku w tych

Tabela 1. Dopłaty bezpośrednie (zł/gospodarstwo) według powierzchni, typu rolniczego i wielkości ekonomicznej gospodarstw rolniczych

Table 1. Direct payments (PLN/farm) by area, type of farming and economic size of farms

Grupa gospodarstw/Group of farms	Dopłaty bezpośrednie [zł/gospodarstwo]/ Direct payments [PLN/farm]				Zmiana/Change 2008/2005	
	2005	2006	2007	2008	zł/PLN	%
Dopłaty bezpośrednie według powierzchni UR/Direct payments by area of AL						
Małe/Small (< 10 ha)	1 907,0	3 217,2	3 141,0	3 651,4	1 744,4	191,5
Średnie/Medium (10-20 ha)	5 031,5	6 482,9	6 488,9	8 080,4	3 048,9	160,6
Duże/Large (> 20 ha)	12 985,6	16 751,2	19 686,7	23 306,4	10 320,8	179,5
Dopłaty bezpośrednie według typu rolniczego/Direct payments by type of farming						
Uprawy polowe/Fieldcrops	12 384,3	13 741,1	16 980,0	25 973,0	13 588,7	209,7
Zwierzęta w systemie wypasowym/ Grazing animals	7 428,7	11 243,0	12 918,2	14 389,8	6 961,1	193,7
Zwierzęta ziarnożerne/Granivores animals	6 519,8	8 794,3	8 806,2	10 826,0	4 306,2	166,0
Mieszane/Mixed	8 954,1	11 928,2	12 289,2	13 688,8	4 734,7	152,9
Dopłaty bezpośrednie według wielkości ekonomicznej/Direct payments by economic size of farms						
Małe/Small (< 6 ESU)	3 365,0	4 628,4	4 513,0	6 140,4	2 775,4	182,5
Średnie/Medium (6-16 ESU)	7 558,1	9 326,8	10 656,7	13 315,5	5 757,4	176,2
Duże/Large (> 16 ESU)	12 977,5	17 135,3	20 646,9	26 006,0	13 028,5	200,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN

Source: own study based on FADN data

Tabela 2. Relacja dopłat bezpośrednich do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolniczego w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich

Table 2. The ratio of direct payments to income from family agricultural farm depending on the level of direct payments

Grupa gospodarstw/ Group of farms	Relacja dopłat bezpośrednich do dochodu/ The ratio of direct payments to income [%]				Zmiana/ Change 2008/2005 [p.p.]
	2005	2006	2007	2008	
I	9,2	14,6	16,4	20,8	11,6
II	20,2	18,6	25,1	32,4	12,2
III	28,8	30,1	30,7	42,2	13,4
Średnio/ Average	19,4	21,1	24,1	31,8	12,4

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Wsparcie polskiego rolnictwa za pośrednictwem dopłat bezpośrednich wpływa nie tylko na wzrost wartości produkcji, ale przede wszystkim na dochody polskich gospodarstw rolnych [Szpojanowska 2006, Kutkowska 2009, Marcysiak, Marcysiak 2010]. W tabeli 2 przedstawiono relacje dopłat bezpośrednich do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolniczego. Udział dopłat w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolniczego dla wszystkich badanych gospodarstw był największy w grupie o najwyższym poziomie dopłat. W 2005 roku płatności bezpośrednie stanowiły w tych gospodarstwach 28,8% udziału w dochodzie i w kolejnych latach następował ich systematyczny przyrost do 42,2% w 2008 roku, tj. więcej o 13,4 p.p. W grupie gospodarstw o najniższych dopłatach bezpośrednich udziały dopłat w dochodzie były mniejsze, lecz również systematycznie zwiększały się, z 9,2% w 2005 roku do 20,8% w 2008 roku. Dynamika wzrostu w tym okresie była zatem niższa niż w grupie trzeciej gdyż wynosiła 11,6 p.p.

W tabeli 3 przedstawiono wartość i strukturę źródeł finansowania rzeczowych i pieniężnych składników majątku badanych gospodarstw rolnych. Udział kapitału własnego w strukturze pasywów kształtował się na dość stabilnym poziomie i w analizowanym okresie wynosił około 91%. W 2005 roku średnia wartość kapitału własnego wynosiła 439,4 tys. zł i w ciągu następnych trzech lat wzrosła o 27,9%. W działalności produkcyjnej rolnicy korzystali również z obcych źródeł finansowania. Udział zobowiązań ogółem w pasywach wykazywał zróżnicowaną tendencję wzrostową i w 2005 roku stanowił wartość 40,8 tys. zł, zwiększając się w 2008 roku do najwyższego poziomu (55,6 tys. zł). Natomiast w strukturze pasywów, udział zobowiązań razem systematycznie spadał z 8,5% w 2005 roku do 7,9% w 2007 roku, a w 2008 roku wzrósł do 8,9%. Podobne tendencje występowały w zobowiązaniach długoterminowych, które w strukturze zobowiązań ogółem stanowiły w każdym roku około 70%. Tak ukształtowana sytuacja może świadczyć o tym, że w okresie pierwszych trzech lat otrzymywania płatności bezpośrednich, rolnicy zmniejszali zainteresowanie wsparciem kapitałem obcym. Wydaje się to być zrozumiałe, ponieważ pieniądze z dopłat stały się stabilnym źródłem kapitału własnego i w ten sposób umożliwiały wykorzystanie w działalności produkcyjnej. Pozytywnym zjawiskiem był fakt, że w 2008 roku rolnicy znów zwiększyli zainteresowanie wsparciem finansowym z zewnętrznych źródeł, pomimo że otrzymywali płatności bezpośrednie i to nawet większe – z każdym kolejnym rokiem dopłaty obszarowe wzrastały. Mogło to oznaczać, że inwestując więcej własnych pieniędzy w gospodarstwo, rolnicy chcieli pozyskiwać zarazem więcej obcych środków finansowych, upatrując w ten sposób dalsze możliwości rozwoju.

W tabeli 4 przedstawiono wartość i strukturę kapitału według wysokości dopłat bezpośrednich w analizowanych gospodarstwach. Największe wartości tego kapitału osiągały gospodarstwa o

gospodarstwach mogła być sprowadzana z zewnątrz. W 2005 roku płatności w tej grupie wynosiły średnio 65 19,8 zł i wzrosły w 2008 roku do 10 826 zł, tj. o 66%.

Wysokość dopłat bezpośrednich wydzielonych według wielkości ekonomicznej badanych gospodarstw pokazuje, że największe środki finansowe z tego tytułu wpływały do gospodarstw największych (>16 ESU). Oznacza to, że najwięcej płatności w tej grupie pozyskiwali gospodarstwa duże pod względem powierzchni UR, o typach rolniczych „uprawy polowe” i „zwierzęta wypasowe”. Najmniej pieniędzy z dopłat obszarowych pozyskiwali rolnicy z gospodarstw małych (<6 ESU). Były to w większości gospodarstwa najmniejsze pod względem obszarowym i produkcyjnym.

Tabela 3. Wartość i struktura kapitałów w gospodarstwach rolniczych
 Table 3. The value and capital structure in farms

Wyszczególnienie/ Specification	Wartość i struktura kapitałów/Value and capital structure								Zmiana/ Change 2008/2005	
	2005		2006		2007		2008		tys. zł/ thous. PLN	%
	tys. zł/ thous. PLN	%	tys. zł/ thous. PLN	%	tys. zł/ thous. PLN	%	tys. zł/ thous. PLN	%		
Kapitał własny/Equity (ROE)	439,4	91,4	483,9	90,9	507,8	91,5	562,0	90,4	122,6	127,9
Zobowiązania razem, w tym/ Total liabilities, including:	40,8	8,5	44,8	8,4	43,8	7,9	55,6	8,9	14,8	136,3
– zobowiązania długoterminowe/ long-term liabilities	28,8	6,0	32,2	6,0	31,9	5,8	40,8	6,5	12,0	141,7
– zobowiązania krótkoterminowe/short-term liabilities	12,0	2,5	12,6	2,4	11,9	2,1	14,8	2,4	2,8	123,3
Przychody przyszłych okresów razem/Total deferred income	0,6	0,1	3,9	0,7	3,4	0,6	4,1	0,7	3,5	683,3

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

najwyższym poziomie dopłat bezpośrednich. W 2005 roku średnia wartość kapitału własnego w tych gospodarstwach wynosiła 665 tys. zł, z jednolitą tendencją rosnącą do 812,7 tys. zł w 2008 roku (wzrost o 22,2%). Podobny wzrost wystąpił w grupie gospodarstw o najniższych płatnościach (o 23,1%), z tą tylko różnicą, że wartości kapitału własnego w poszczególnych latach były mniejsze (274-382,2 tys. zł). Jednak największa zmiana w analizowanym okresie dotyczyła gospodarstw o średnim poziomie płatności bezpośrednich, gdyż z 342,9 tys. zł w 2005 roku kapitał własny wzrósł o 43,3% w 2008 roku.

Zróżnicowane tendencje w poszczególnych latach wykazywała wartość zobowiązań. Najmniejsza zmiana w badanym okresie obejmowała gospodarstwa o najwyższych dopłatach, gdyż (po spadku w 2006 roku) w 2008 roku wartość zobowiązań wynosiła 93,6 tys. zł, i była tylko o 0,6% większa niż w 2005 roku. Natomiast w grupie gospodarstw o średnim poziomie płatności zobowiązania zwiększyły się o 178,5%, z jednolitą tendencją rosnącą do 36,2 tys. zł w 2008 roku. W grupie o najniższych dopłatach tendencja była zblizona, lecz różnica była nieco mniejsza, gdyż w 2008 roku zobowiązania wzrosły do 37 tys. zł, tj. o 125,6%.

W badanych gospodarstwach w strukturze pasywów największy udział we wszystkich grupach gospodarstw stanowił kapitał własny, powiększany odpowiednio w poszczególnych latach przez dopłaty bezpośrednie, w zależności od wysokości środków finansowych otrzymywanych przez poszczególne grupy gospodarstw. Najwyższy udział kapitału własnego w badanych latach wystąpił w grupie gospodarstw o średnim poziomie dopłat, z niewielką tendencją malejącą do 92% w 2008 roku, a jednocześnie udział zobowiązań systematycznie się zwiększał do 6,8% w tym roku. Można zatem stwierdzić, że co roku zwiększało się zainteresowanie kredytami do finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej w tej grupie gospodarstw. Wspomaganie kapitału własnego kapitałem obcym jest korzystne, ponieważ wykorzystuje się w tym przypadku efekt dźwigni finansowej, jednak muszą zostać zachowane odpowiednie proporcje tego wsparcia. W grupie gospodarstw o najwyższych płatnościach udział kapitału własnego systematycznie wzrastał do 89,3% w 2008 roku, a udział zobowiązań w tym samym czasie obniżał się z 12,2% w 2005 roku do 10,3% w 2008 roku. Można stwierdzić, że w tej grupie gospodarstw zmniejszało się pozytywne działanie efektu dźwigni finansowej, przez co stopa zwrotu z kapitału własnego obniżała się. Jednak w gospodarstwach tych udział zobowiązań był największy, w porównaniu z tymi z I i II grupy (3,7-8,8%). Należy ocenić, że w badanych gospodarstwach utrzymywany jest zbyt

Tabela 4. Wartość i struktura kapitału według wysokości dopłat bezpośrednich
 Table 4. The value and capital structure by the level of direct payments

Wyszczególnienie/ Specification	Wartość i struktura kapitałów/Value and capital structure								Zmiana/ Change 2008/2005	
	2005		2006		2007		2008			
	tys. zł/ thous. PLN	%	tys. zł/ thous. PLN	%	tys. zł/ thous. PLN	%	tys. zł/ thous. PLN	%	tys. zł/ thous. PLN	%
Grupa/Group I										
Kapitał własny/Equity (ROE)	310,4	95,0	274,0	92,1	342,5	89,8	382,2	90,7	71,8	123,1
Zobowiązania razem, w tym/ Total liabilities, including:	16,4	5,0	21,8	7,3	37,1	9,7	37,0	8,8	20,6	225,6
– zobowiązania długoterminowe/long-term liabilities	11,3	3,5	14,6	4,9	28,4	7,4	24,8	5,9	13,5	219,5
– zobowiązania krótkoterminowe/ short- term liabilities	5,1	1,5	7,2	2,4	8,7	2,3	12,2	2,9	7,1	239,2
Przychody przyszłych okresów razem/Total deferred income	0,0	0,0	1,8	0,6	1,8	0,5	2,3	0,5	2,3	0,0
Grupa/Group II										
Kapitał własny/Equity (ROE)	342,9	96,3	438,9	93,5	392,4	92,7	491,3	92,0	148,4	143,3
Zobowiązania razem, w tym/ Total liabilities, including:	13,0	3,7	26,8	5,7	28,1	6,6	36,2	6,8	23,2	278,5
– zobowiązania długoterminowe/long-term liabilities	8,6	2,5	20,8	4,4	20,6	4,9	29,4	5,5	20,8	341,9
– zobowiązania krótkoterminowe/ short- term liabilities	4,4	1,2	6,0	1,3	7,5	1,7	6,8	1,3	2,4	154,5
Przychody przyszłych okresów razem/Total deferred income	0,0	0,0	3,6	0,8	3,0	0,7	6,4	1,2	6,4	0,0
Grupa/Group III										
Kapitał własny/Equity (ROE)	665,0	87,5	738,8	88,9	788,6	91,7	812,7	89,3	147,7	122,2
Zobowiązania razem, w tym/ Total liabilities, including:	93,0	12,2	85,8	10,3	66,2	7,7	93,6	10,3	0,6	100,6
– zobowiązania długoterminowe/long-term liabilities	66,6	8,7	61,2	7,3	46,7	5,4	68,3	7,5	1,7	102,6
– zobowiązania krótkoterminowe/ short- term liabilities	26,4	3,5	24,6	3,0	19,5	2,3	25,3	2,8	-1,1	95,8
Przychody przyszłych okresów razem/Total deferred income	2,0	0,3	6,3	0,8	5,5	0,6	3,7	0,4	1,7	185,0

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

niski poziom zadłużenia (szczególnie dotyczy to tych o najniższym i średnim poziomie dopłat bezpośrednich), a głównym źródłem ich finansowania jest kapitał własny, którego zyskowność z tego powodu jest obniżona³.

Wzrost zobowiązań w 2008 roku w porównaniu do 2007 roku w II i III grupie może oznaczać, że rolnicy inwestując więcej własnych pieniędzy w gospodarstwo, będą zarazem zwiększać zainteresowanie pozyskiwaniem obcych środków finansowych, po to aby rozwijać własne gospodarstwa rolne⁴.

Wnioski

W opracowaniu określono wielkość zmian w wartości i strukturze kapitałów w indywidualnych gospodarstwach rolniczych w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

Najwyższe dopłaty bezpośrednie otrzymywali właściciele największych gospodarstw, zarówno pod względem obszarowym, jak i wielkości ekonomicznej, a spośród gospodarstw wydzielonych ze względu na system produkcji rolniczej, w tych o typie „uprawy polowe”.

We wszystkich gospodarstwach w strukturze pasywów największy udział stanowił kapitał własny, a największe wartości tego kapitału osiągały gospodarstwa o najwyższym poziomie dopłat bezpośrednich. W gospodarstwach o najniższym i średnim poziomie dopłat bezpośrednich udział kapitału własnego w badanym okresie zmniejszał się. Oznacza to, że właściciele tych gospodarstw zwiększali zainteresowanie kapitałem obcym w finansowaniu działalności produkcyjnej, wykorzystując tym samym efekt dźwigni. Rolnicy z gospodarstw o najwyższych dopłatach w okresie pierwszych trzech lat otrzymywania płatności obszarowych, zmniejszali zainteresowanie wsparciem kapitałem obcym, gdyż pieniądze z dopłat stały się stabilnym źródłem kapitału własnego, i w ten sposób umożliwiały wykorzystanie w działalności produkcyjnej.

Na ogół właściciele wszystkich badanych gospodarstw w 2008 roku zwiększyli zainteresowanie wsparciem finansowym z zewnętrznych źródeł, mimo że otrzymywali płatności bezpośrednie, i to nawet większe, gdyż z każdym kolejnym rokiem dopłaty obszarowe rosły. Może to oznaczać że, rolnicy inwestując więcej własnych pieniędzy w gospodarstwo, chcieli pozyskiwać zarazem więcej obcych środków finansowych, upatrując w ten sposób dalsze możliwości rozwojowe.

Dopłaty bezpośrednie odgrywały dużą rolę w strukturze źródeł finansowania gospodarstw rolnych. Środki pieniężne z tytułu dopłat bezpośrednich rolnicy przeznaczali głównie na działalność operacyjną i inwestycyjną, zmniejszając tym samym zainteresowanie wsparciem kapitałem obcym. Pieniądze pochodzące z płatności bezpośrednich, jako stałe i pewne źródło finansowe, zmniejszały ryzyko spłat wszelkich zaciągniętych kredytów.

Literatura

- Berkum S., Turner M. 2010: *Impacts of direct payments in new member states, candidate countries and potential candidate countries synthesis report*, Agripolicy Enlargement Network for Agripolicy Analysis, 4-16.
- Catherine B., Phimister E. 2002: *Does capital market structure affect farm investment? A comparison using French and British Farm – panel data*, American Agriculture Journal of Economics, no. 84(4), November, 1115-1129.
- Czudec A. 2008: *Wyposażenie w czynniki wytwórcze a konkurencyjność gospodarstw rolniczych*, Roczn. Nauk. SERiA, t. X, z. 3, 103-108.

³ Należy nadmienić, że koszty kapitału obcego są zazwyczaj niższe od kosztów kapitału własnego. Konieczne jest zatem ukształtowanie optymalnej struktury kapitału, która będzie wyrażać takie proporcje kapitału własnego i długu, przy których średni koszt kapitału jest najniższy [Sierpińska, Jachna 2004]. Franc-Dąbrowska i Kobus [2012] proponują, aby koszt kapitału własnego traktować jako koszt transakcyjny, wynikający z rzadkości dobra jakim jest kapitał własny, oraz do lepszego wykorzystania tego zasobu, co wiąże się z wykorzystaniem pierwotnej funkcji praw własności.

⁴ Problem szacowania niezbędnych inwestycji w gospodarstwie wiąże się ze zróżnicowanymi wymaganiami kapitałowymi w poszczególnych typach produkcji rolnej, kształtowany przez ich współzależny charakter posiadanych składników majątku [Reid, Bradford 1987]. Zróżnicowany rozwój rynków kapitałowych w krajach europejskich przyczynił się do dywersyfikacji poziomu rozwoju rolnictwa oraz dostępności do zewnętrznych źródeł finansowania w tym sektorze gospodarki [Catherine, Phimister 2002], kształtując tym samym strategię finansowania przyjęte przez rolników.

- Davidova S. 2011: *Implementation of Single Area Payment Scheme in the UE New Members States*, [w:] Sorrentino A., Henke R., Severini S. (red.), *The Common Agricultural Policy after the Fischler Reform: National Implementations, Impact Assessment and the Agenda for Future Reforms*, Ashgate Publishing Company, 107-120.
- Franc-Dąbrowska J. 2010: *Teoretyczne i praktyczne aspekty gospodarowania zyskiem w przedsiębiorstwach rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 124-130.
- Franc-Dąbrowska J., Kobus P. 2012: *Koszt kapitału własnego – dylematy wyceny*, Zag. Ekon. Rol., nr 1, 77-89.
- Juszczak S., Starzyński M. 2010: *Realizacja płatności bezpośrednich w Polsce w latach 2004-2010*, Rocz. Nauk. SERiA, t. XII, z. 2, 105-110.
- Kutkowska B. 2009: *Wspieranie dochodów rolniczych przez dopłaty bezpośrednie w gospodarstwach Dolnego Śląska*, J. Agrib. Rural Devel., nr 2(12), 101-109.
- Marcysiak A., Marcysiak A. 2010: *Wpływ płatności bezpośrednich na dochody gospodarstwa rolniczego*, Rocz. Nauk. SERiA, t. XII, z. 3, 253-256.
- Mickiewicz A., Wawrzyniak B. M. 2010: *Problematyka realizacji dopłat bezpośrednich w rolnictwie polskim w latach 2004-2009*, Rocz. Nauk. SERiA, t. XII, z. 2, 219-224.
- Podstawka M. 2004: *Dotychczasowe i nowe zadania w systemie finansowania rozwoju wsi i rolnictwa po akcesji Polski do Unii Europejskiej*, Wieś i Rolnictwo, nr 2, 262-263.
- Reid D.W., Bradford G.L. 1987: *A farm firm model of machinery investment decisions*, American Agriculture Economics Association, no. 61, 64-77.
- Sierpińska M., Jachna T. 2004: *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*, PWN, Warszawa, 289-298.
- Szpojanowska J. 2006: *Analiza wpływu dopłat bezpośrednich na wyniki produkcyjno-ekonomiczne polskiego rolnictwa*, Rocz. Nauk. SERiA, t. VIII, z. 4, 332-336.
- Ustawa o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych z 18 grudnia 2003 r.*, Dz. U. z 2004 r., nr 6, poz. 40.
- Ustawa o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej z 26 stycznia 2007 r.*, Dz. U. z 2007 r., nr 35, poz. 217.
- Ustawa o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych z 29 listopada 2000 r.*, Dz.U. z 2001 r., nr 3, poz. 20.
- Ustawa o zmianie ustawy o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej oraz ustawy o opłacie skarbowej z dnia 29 lutego 2008 r.*, Dz.U. z 2008 r., nr 44, poz. 262, tekst jedn. Dz.U. z 2008 r., nr 170, poz. 1051.
- Wasilewski M. 2004: *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania gospodarowania zapasami w przedsiębiorstwach rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 95.
- Wasilewski M., Mądra M. 2007: *Efektywność wykorzystania czynników produkcji w gospodarstwach indywidualnych*, Rocz. Nauk. SERiA, t. IX, z. 1, 526.
- Żmija D. 2011: *System płatności bezpośrednich w Polsce w kontekście rozwiązań stosowanych w Unii Europejskiej*, Zesz. Nauk. SGGW, Problemy Rolnictwa Światowego, t. 11, z. 1 (XXVI), 193-201.

Summary

The paper aims to determine the impact of direct payments on the value and structure of capital of farms. Our research on individual farms (participating in the EU-FADN) in Silesian province (for years 2005-2008) was carried out. Our studies indicated that the highest direct payments were received by owners of the largest farms, in terms of both area and economic size. Farmers who represented entities with highest levels of direct payments in the first three years of receiving these subsidies, showed less interest in support with external financing, because cash from direct payments became a stable source of equity. Direct payments played an important role in the structure of financing of agricultural holdings, because farmers allocated funds from direct payments mainly to operating and investing activities, thereby reducing interest in support with external sources.

Adres do korespondencji
dr inż. Leonard Smolarski
Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
Śląski Oddział Regionalny w Częstochowie
ul. Jana III Sobieskiego 7, 42-200 Częstochowa
tel. (34) 378 28 00, e-mail: leonard.smolarski@wp.pl